

Żarnowska, Anna

"Rewolucja 1905-1907 na Mazowszu i Podlasiu", pod red. Jerzego Antoniewicza [et al.], Warszawa 1968 : [recenzja]

Rocznik Mazowiecki 4, 524-526

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

skiej „Gospodarstwo folwarczne na Mazowszu 1795—1806” (Warszawa 1968) oraz Jana Wąsickiego „Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Prusy Nowoschodnie (Neuostpreussen) 1795—1806” (Poznań 1963).

Mimo pewnych braków „Cztery wieki Mazowsza” należy ocenić bardzo wysoko. Jest to nie tylko zebranie rozproszonego, często nowego materiału

Revolucja 1905—1907 na Mazowszu i Podlasiu, Praca zbiorowa, Warszawski Komitet Wojewódzki PZPR oraz Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych, Warszawa 1968, ss. 239.

Z inicjatywy Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych i Warszawskiego Komitetu Wojewódzkiego PZPR ukazała się ostatnio starannie wydana, w przyjemnej oprawie graficznej publikacja o rewolucji lat 1905—1907 na Mazowszu i Podlasiu. Oddane do rąk czytelnika starannie przygotowanego wydawnictwa o tradycjach rewolucyjnych regionu jest godnym odnotowania faktem zaspokojenia niewątpliwej potrzeby społecznej. Jest to praca zbiorowa, na którą składa się przede wszystkim sześć referatów. Otwierająca zbiór rozprawa Stanisława Kalabińskiego i Feliksa Tycha „Podstawowe cechy i znaczenie rewolucji lat 1905—1907 na ziemiach polskich” daje ogólny zarys kolejnych etapów rozwoju rewolucji w całym Królestwie Polskim, omawiając postawę, jaką zajęły wobec rewolucji ugrupowania polityczne od SDKPiL i PPS do Narodowej Demokracji. Rozprawa charakteryzuje udział w ruchu rewolucyjnym kolejnych środowisk społecznych, a szczególnie robotników przemysłowych oraz robotników rolnych i chłopów.

Dalsze referaty dotyczą już dziejów regionu: Jan Sobczak omawia przebieg rewolucji na całym Mazowszu. Rozprawę tę uzupełniają dwa szczegółowe referaty o walkach rewolucyjnych głównego ośrodka przemysłowego

źródłowego, ale również przystępnie napisana naukowa próba wielostronnej syntezy dziejów Mazowsza między XVI a XX wiekiem. Praca ta jest tylko fragmentem zamierzeń, ale jednocześnie punktem wyjścia do dalszych badań, zapowiedzią przyszłej, tym razem już pełnej historii Mazowsza od czasów najdawniejszych do dziś.

Aleksander Kociszewski

Mazowsza — Żyrardowa¹. Dwa następne dotyczą dziejów Podlasia: analityczne studium S. Kalabińskiego o walkach chłopów gub. siedleckiej w okresie rewolucji oraz przegląd wydarzeń rewolucyjnych w Siedlcach pióra U. Głowackiej-Maksymiak.

Drugą część omawianej publikacji stanowią cztery szkielety materiałowe, oparte bądź na szczegółowej kwerendzie archiwów urzędów carskich², bądź głównie na wspomnieniach³. Te ostatnie mają szczególne walory popularyzacyjne, gdyż rysują sylwetki uczestników rewolucji i ich konkretne działania: ód przywódców partii rewolucyjnych w „randze” okręgowców do uczestników strajków i lokalnych akcji bojowych. Zbiór zamyka starannie opracowany przez Krystynę Kubiak kalendarz ważniejszych wydarzeń rewolucyjnych z lat 1905—1907 na terenie dzisiejszego woj. warszawskiego. Zostały one zesta-

¹ K. Zwoliński, Położenie gospodarczo-społeczne i walka robotników żyrdardowskich na przełomie XIX i XX wieku, i J. Kazimierski, Walki robotników Żyrardowa w okresie rewolucji lat 1905—1907.

² Z. Kormanowa, Archiwalnym śladem (Żyrardów po upadku rewolucji 1905—1907), i M. Bartniczak, Wydarcia lat 1905—1907 w pow. ostrowskim.

³ K. Mariańska, Lata 1905—1907 w Płocku, i A. Winter, Siedlice i siedliczanie w rewolucji lat 1905—1907.

wione w układzie alfabetycznym miejscowości, w stopniu maksymalnym wydobywając z zapomnienia nie tylko regionalne, ale lokalne tradycje rewolucyjne, z małymi osadami miejskimi włącznie.

W sumie publikacja przynosi dużo szczegółowych, konkretnych danych faktycznych o przebiegu wydarzeń rewolucyjnych w największych miastach regionu (Siedlce, Płock — szkoda, że pominięto przy tym Ostrołękę i Dęblin), w głównym ośrodku przemysłowym regionu — Żyrardowie — oraz na wsi, jednej z najbardziej reprezentatywnych dla rolniczych regionów Królestwa Polskiego — guberni siedleckiej. Trochę pokrzywdzone zostały w tym przeglądzie mniejsze od Żyrardowa osady fabryczne, jak Pruszków, Żbików, Jeziorna, Grodzisk, Mińsk Mazowiecki itp. Wspomina o nich wprawdzie wielokrotnie cytowany referat J. Sobczaka, jednak ich aktywność rewolucyjna oraz specyficzna rola „rozsadników” i organizatorów ruchu rewolucyjnego na obszarach nie uprzemysłowionych zasługuje, jak się wydaje, na monograficzne opracowanie, m. in. jako ważny przyczynek w badaniach nad wewnętrznym mechanizmem masowego ruchu rewolucyjnego. Podobnie interesujące mogłyby być wyniki szczegółowego studium o udziale w ruchu rewolucyjnym robotników cukrowni, rozrzuconych dość gęsto i na Mazowszu, i na Podlasiu. Tutaj szczególnie zasługuje na uwagę rola osad, w których istniały cukrownie, w rozwoju rewolucji w całym rejonie, a szczególnie na wsi.

Przypuszczać należy, że mimo to książka zdobędzie popularność, cechuje ją bowiem wielka pieczołowitość w gromadzeniu szczegółów z przeszłości i mozolność w zestawianiu z tych okoliczności przebiegu rewolucji w konkretnym mieście, osadzie czy wsi. Może jednak powstać pytanie, czy jest to jedyny cel badań nad historią regionalną. Wzrost naukowy książce o rewo-

lucji lat 1905—1907 na Mazowszu i Podlasiu nadaje dopiero próba analizy specyfiki rewolucji na tych ziemiach na tle całego Królestwa. Pod tym względem wyróżnia się wśród cytowanych wyżej referatów rozprawa S. Kalabińskiego o walkach chłopów w gub. siedleckiej. Poddając analizie strukturę agrarną tego rejonu, autor jasno określa jego miejsce jako obszaru, na którym rola własności obszarniczej odpowiadała średniej w Królestwie Polskim. Natomiast śludniej niż w innych częściach Królestwa zarysowała się tu przewaga średnich (6—20 ha) gospodarstw wśród ogółu gospodarstw chłopskich, a procent gospodarstw karłowatych należał do najniższych w całym kraju. Na początku rewolucji gub. siedlecka, obok lubelskiej i rejonu białostockiego, była głównym terenem walk strajkowych robotników rolnych. Zjawisko to wiąże autor przede wszystkim ze szczególnymi warunkami pracy robotników folwarcznych tej guberni, gdzie dniówka robotnika rolnego należała do najniższych w Królestwie, gdzie brak było możliwości zarobkowania poza rolnictwem i gdzie wielka liczba małych gospodarstw chłopskich i drobnoszlacheckich stwarzała nadmiar wolnych rąk roboczych. Podobną metodę analizy stosuje autor konsekwentnie w całej pracy. Charakteryzując przebieg i dynamikę wystąpień robotników rolnych i chłopów, formy tych wystąpień, różne aspekty tej walki — od antykapitalistycznej do agrarnej i narodowowyzwoleńczej w gub. siedleckiej — nieustannie konfrontuje interesujący go rejon z innymi częściami Królestwa, wydobywając lokalny charakter rewolucji i poszukując jego źródeł.

W mniejszym zakresie walory te przedstawia referat J. Sobczaka, omawiający udział Mazowsza w rewolucji lat 1905—1907; inne rozprawy zamieszczone w zbiorze niestety ich nie mają. A przecież wydarzenia rewolucyjne lat

1905—1907 na Mazowszu i Podlasiu wyróżnia wiele cech specyficznych, jak np. szczególna aktywność robotników rolnych już w pierwszej fazie rewolucji, względnie wysoki, w porównaniu z innymi rejonami rolniczymi kraju, stopień zorganizowania walki rewolucyjnej i wpływów partii rewolucyjnych, szczególnie nateżenie przejawów walki partyzanckiej, krótkie i gwałtowne cofanie się rewolucji w jej fazie zstępującej itp. Źródła specyfiki rewolucji na tych ziemiach wiązały się m.in. ze słabym uprzemysłowieniem tego rejonu jako całości, względną liczebną słabością klasy robotniczej, przewagą w jej składzie robotników rozproszonych fabryk rolno-spożywczych oraz drobnych zakładów rzemieślniczych w ośrodkach miejskich. Z drugiej natomiast strony — ogromne znaczenie miała bliskość Warszawy i kierowniczych ośrodków partii politycznych. Mieszany pod względem narodowości i wyznania skład ludności miejscowej

w warunkach wyrafinowanego carskiego ucisku narodowego i religijnego powodował, zwłaszcza na Podlasiu, szczególną ostrość konfliktów narodowych, paraliżującą niejednokrotnie rozmach rewolucji, z drugiej — potęgującą narodowowyzwoleńczy charakter rewolucji na tych terenach.

Także wstępna rozprawa zbioru, omawiająca podstawowe ogólne problemy rozwoju rewolucji lat 1905—1907 w Królestwie Polskim, ograniczona została do skrótowego, podręcznikowego ujęcia, nie podejmując np. problemu rejonizacji rewolucji, roli kolejnych ośrodków ziem polskich w ogólnym rozwoju procesu rewolucyjnego. Żałować należy, że cenna możliwość wzbogacenia syntezy rewolucji na ziemiach polskich poprzez badania historii regionalnej nie została w pełni wykorzystana.

Anna Żarnowska

Spiskowcy i partyzanci 1863 roku, Opracowanie zbiorowe pod red. Stefana Kieniewicza, PWN, Warszawa 1967, ss. 736.

Wśród licznych publikacji, związanych z setną rocznicą powstania styczniowego, ukazał się omawiany zbiór wspomnień jego uczestników. W przeciwieństwie do większości dotychczas wydanych pamiętników, które wyszły spod pióra dowódców, wyższych oficerów czy czołowych działaczy doby powstańczej, znacznie mniej wydano wspomnień szeregowych uczestników ruchu zbrojnego i właśnie te wspomnienia wypełniają częściowo tę lukę. Wartość tego rodzaju relacji jest również znaczna. Rzecz jasna, dostarczają one wiadomości innego rodzaju aniżeli wspomnienia czołowych polityków i wojskowych. Trudno na ich podstawie odtwarzać ogólną politykę, strategię naczelnych władz powstania czy też kampanie poszczególnych oddziałów. Natomiast relacje „szeregowych”

uczestników powstania, poza wieloma informacjami przyczynkarskimi — pozwalającymi dokładnie poznać poszczególne epizody, są niezastąpionym źródłem poznania kształtowania się opinii publicznej o powstaniu, poglądów podkomendnych odnośnie do postępowania dowództwa czy celów i metod prowadzonej walki. Stanowią także cenne źródło odtworzenia postawy wobec powstania różnych grup społecznych, zwłaszcza ludności wiejskiej.

Omawiany tom obejmuje relacje szesnastu działaczy, w dobie powstania ludzi przeważnie młodych, pochodzących z różnych warstw społecznych. Ich relacje zostały spisane w większości bądź wkrótce po wypadkach, bądź też w ciągu następnych lat, w każdym razie jeszcze w ubiegłym stuleciu. Podnosi to ich wiarygodność. Jedyne dwie